

Conferentie over kindermishandeling in Leuven

Sietske Dijkstra

Bureau Dijkstra: expertise in geweld in relaties
onderzoek, scholing en advies.

Geschreven op verzoek van Babywerk januari 2005

Experts over kindermishandeling

Op initiatief van het Belgische Vertrouwenscentrum van Leuven werd in december 2004 een tweedaags internationaal congres gehouden over kindermishandeling. Tien gerenommeerde sprekers hielden uitvoerige lezingen over de laatste wetenschappelijke en evidence based stand van zaken op hun vakgebied. Aan bod kwamen: trauma en de neurobiologie (Perry, Rinne), de hechtingstheorie en verstoringen in de hechting als gevolg van mishandeling (Van IJzendoorn), rechten van kinderen en humanitaire waarden (Willems), de gevolgen van mishandeling in de kindertijd op het latere leven (Kendall-Tackett), ontwikkelde interventies en best- practices (Perry, Wilson, Bal) en een socio-culturele benadering van opvoeding (Perry).

De conferentiemap bevatte een reader met recent gepubliceerde artikelen en boeken van alle sprekers over de onderwerpen van hun lezingen en een uitgebreid overzicht van hun expertise. Speciaal wil ik wijzen op een interessant artikel van Kathleen Kendall-Tackett over hoe borstvoeding verloopt bij moeders die als kind seksueel misbruikt zijn. Deze vooraanstaande auteur en onderzoeker schrijft al meer dan twintig jaar heel leesbaar over de korte en langere termijn gevolgen van kindermishandeling. De belangstellenden verwijs ik aan het eind van dit verslag naar haar website.

Effect van mishandeling op de neurobiologische ontwikkeling

In dit verslag, gemaakt voor Babywerk, schenk ik speciale aandacht aan wat er door mishandeling op zeer jonge leeftijd gebeurt met de neurobiologische ontwikkeling van het brein. Ik baseer me daarbij vooral op het veelzijdige werk van de internationaal vermaarde Bruce Perry, vooraanstaand neurobioloog en clinicus van formaat die veel prijzen won.

Bruce Perry's expertise

Perry is een expert op het gebied van traumatisering van jonge kinderen.

Hij houdt gepassioneerde en gedoseerde voordrachten over het brein, die ook voor relatieve leken goed te begrijpen zijn. Toepassing van hoog specialistische kennis is steeds meer zijn missie. Perry is een theoretische en praktische duizendpoot met een indrukwekkende staat van dienst. Zijn activiteiten en artikelen zijn uitstekend gedocumenteerd op maar liefst drie websites, onderaan dit artikel weergegeven.

Momenteel is Perry als senior fellow verbonden aan de Child Trauma Academy in Houston en als senior consultant werkzaam bij Alberta Childrens Service en de Alberta Alcohol and Drug Abuse Commission. Voorheen was hij onder andere medisch directeur van geestelijke gezondheidszorgprogramma's voor kinderen in Alberta, hoofd van de afdeling psychiatrie in Texas en

hoofdonderzoeker en docent bij kinderpsychiatrie.

Socio-culturele context waarin kinderen opgroeien

Perry plaatste kritische noten bij de wijze waarop kinderen opgroeien. Hij schetste de situatie in de VS er als een van grote materiële welvaart en affectieve armoede, waar kinderen gemiddeld zes uur per dag tv kijken. Kinderen hebben steeds minder emotionele, sociale en cognitieve interacties met minder mensen, terwijl het aangaan en onderhouden van relaties cruciaal is.

In zijn eigen woorden:

In our modern world we are more mobile, compartmentalized and socially- disconnected. The true costs of our life style choices may be difficult to see; yet an understanding of neurodevelopment suggests that the modern worlds socio-emotional milieu is not sufficient for most children to express their true potential for forming and maintaining relationships (Perry, 2002, 97).

Mensen, ook de menselijke hersenen, zijn relationeel en van elkaar afhankelijk. Dit relationele aspect geeft ons de potentie om relaties te vormen, om anderen te geven, verschillen te tolereren en humaner te zijn. Perry stelde vast dat sociale interacties neurofysiologische gebeurtenissen zijn. Door verbindingen te maken geef je kinderen plezier en mogelijkheden om te leren.

De hersenen

De evolutionaire hersenen bestaan uit vier verschillende gebieden die toenemen in plasticiteit en complexiteit. Het oudste en moeilijk te veranderen regelsysteem wordt gevormd door de hersenstam. Daar worden basale zaken geregeld zoals lichaamstemperatuur, bloeddruk, hartslag. In de middenhersenen worden zaken behartigd als honger, slaap, tevredenheid, terwijl in het limbische systeem de emotionele reacties, *arousal* en motorisch gedrag worden aangestuurd. De neocortex is het meest plastisch en toegerust voor snelle leerprocessen, concreet en abstract denken. De hersenen ontwikkelen zich al tijdens de zwangerschap; de baby gebruikt 60% van de calorieën voor de ontwikkeling van de hersenen. Deze indrukwekkende ontwikkeling van de hersenen gaat door tot het twintigste jaar; de snelste en meest cruciale groei maken kinderen door zo tot het zesde levensjaar. Tot die periode wordt er een patroon van belangrijke neurale verbindingen aangelegd. Bij mishandeling en vooral bij affectieve verwaarlozing gebeurt dit echter niet zondermeer. De foto's die werden getoond van het brein van verwaarloosde jonge kinderen zagen eruit als de doorsnede van een klokhuis, met veel zwart, een aanduiding voor ontbrekende neurale verbindingen.

Mishandeling en het brein

Mishandeling op jonge leeftijd heeft effect op de ontwikkeling van het brein. Onderzoek wijst uit dat er veranderingen merkbaar zijn op drie ontwikkelingsgebieden: de hersenen, de neurale netwerken en het neurohormonale systeem.

Verandering in de hersenen. De (neo)cortex is zeer adaptief. Oudere hersendelen, zoals de hersenstam, bevatten heel basale regelsystemen, die niet al te gevoelig zijn voor verandering. Er kunnen veranderingen optreden die bepaalde delen van de hersenen juist overprikken en

andere gebieden onontwikkeld laten. Om het brein te kunnen laten veranderen en dit te laten bezinken als een automatisch proces, is herhaling in de behandeling van mishandelde kinderen van zeer groot belang.

Verandering in de neurobiologische opbouw en in de neurale systemen. Dat heeft zijn weerslag op de emotionele, fysieke, neurofysiologische, fysiologische en gedragsmatige ontwikkeling.

Verandering in het noradregeene systeem, de hormonale huishouding, de afscheiding van klieren en ontregeling van stresshormonen zoals cortisol.

Er is sprake van een blijvende beschadiging in de werking van de neuroanatomie, de neuro-endocrinologie en de werking van neurotransmitters (dopamine, serotonine). Ook hebben getraumatiseerde kinderen een kleinere amygdala, die van belang is bij emotionele verwerking. De hippocampus, van belang voor leer en geheugenprocessen, vertoont eveneens verandering. Deze hersenveranderingen leiden tot allerlei vormen van ontregeling van systemen. Bij een langdurig mishandeld kind leidt ze tot verstoringen in de regulatie van gevoelens, van relaties en van het zelf. Sommige auteurs spreken bij vroege mishandeling door een van de ouders wel van hechtingstrauma: de ouder is dan niet alleen een bron van troost en zorg maar ook een bron van angst. Het kind wordt daardoor niet gespiegeld in een veilige en wederkerige relatie en dat heeft effect op alle andere relaties die het weet te leggen.

Mishandeling en gehechtheid

Perry spreekt niet alleen helder, hij is ook een auteur die moeilijke materie helder onder woorden kan brengen. Daarom nog een citaat over wat mishandeling op jonge leeftijd met de gehechtheid en de relationele vermogens doet:

Abuse studies show that () the need for children to have stable emotional attachments with and touch from primary adult caregivers and spontaneous interactions with peers. If these connections are lacking brain development both of caring behaviour and cognitive capacities is damaged in a lasting fashion (Perry, 2002, 79).

Ernst van het trauma

Zeer relevant voor het vaststellen van de aard en de omvang van de beschadiging en de kansen op herstel is de ernst van het trauma. Hoe lang duurde de mishandeling, op welke leeftijd begon het, hoe vaak kwam het voor en hoe ernstig waren de handelingen? Steeds weer blijkt dat hoe groter de onvoorspelbaarheid des te groter de machteloosheid en des te ernstiger de gevolgen. Dit leidt tot grotere kwetsbaarheid. De effecten van mishandeling met een voorspelbaar karakter zijn verhoudingsgewijs milder. In zulke gevallen maakt veerkracht meer kans om zich te kunnen ontwikkelen.

In deze redenering is een tijds- of ontwikkelingslijn waar te nemen: hoe langer en hoe groter de arousal, des te groter de verandering in de hersenen zal zijn. Een klein kind of een baby heeft nog relatief weinig mogelijkheden om angstaanjagende situaties het hoofd te bieden: het raakt in paniek (flight) of bevriest (fright). De aangebrachte schade in de hersenen is ook groter en uit zich in een

gebrek aan (explosieve) ontwikkeling. Naar mate een kind groter wordt, groeit het vermogen om te ontsnappen, letterlijk en figuurlijk.

De reactie van een kind op een eenmalig trauma na een aantal dagen is een goede voorspeller van de verwachte symptomen. Ook is de kans op een verhoogde hartslag dan groot. Uit onderzoek bij langdurig getraumatiseerde kinderen daarentegen blijkt dat er geen verband meer bestaat tussen de gebeurtenissen of wat kinderen doen en hun innerlijke staat.

Een spectrum aan reacties

Onderzoeksmetingen hebben uitgewezen dat traumatisering tot een langdurige verhoging leidt van de hartslag. Ook verstijven kinderen in de motoriek en gaan ze in korte zinnen praten. Sommige kinderen bevriezen.

De precieze reacties van kinderen houden verband met de plaats die zij innemen op een spectrum van reacties op trauma. Deze reacties variëren: aan de uiterste einden staan desintegrerende dissociatie en alarmerende *hyperarousal*. Deze reacties, die Perry omschrijft als neurobiologische reacties op situaties waaraan niet valt te ontsnappen, zijn bovendien genderspecifiek. De dissociatieve vorm, die het limbische en mesocorticale gebied bestrijkt, wordt vaker geconstateerd bij meisjes; jongens voelen zich vaker overweldigd, worden overbeweeglijk en reageren reactief. In een aantal gevallen is er sprake van een gecombineerde reactie waarbij mildere vormen van dissociatie en hyperarousal zich tegelijkertijd voordoen.

Dissociatie en hyperarousal

Bij dissociatie verandert het dopaminesysteem en vertraagt de hartslag. Dissociatie is beschermend tegen ptss maar vergroot bij regelmatig gebruik de kans op een dissociatieve identiteitsstoornis (dis). In essentie is dissociëren, niet daar zijn. Bij kinderen zijn de volgende symptomen waar te nemen: absences die niet bevestigd worden in een EEG-patroon, flauwvallen, hoofdpijn en obstipatie. Bij hyperarousal verhoogt de hartslag, is er weinig dissociatie en grote kans op posttraumatische stress, zoals verhoogde prikkelbaarheid, depressie, problemen met slapen en verminderde concentratie. Ook wordt er soms bij kinderen agressiviteit en hyperactiviteit geconstateerd. In feite is er sprake van een continuüm van dissociatie en van hyperarousal. Afhankelijk van de precieze positie zijn primaire of secundaire hersengebieden actief. Daarbij hoort een bepaalde mentale staat, die oploopt van rust, alert, verzet, verdediging tot agressie. De cognitieve staat verandert van rust, vermijding, je schikken, dissociëren tot flauwvallen.

Tot slot

Het werk van Perry en andere sprekers riep ook veel vragen op, zoals bijvoorbeeld de vraag hoe je deze neurobiologische kennis van de schade die mishandeling of verwaarlozing aanricht, kunt vertalen in een leeftijdsadequate aanpak. Welke interventies zijn nodig? Helaas was er nauwelijks ruimte om op deze en andere vragen in te gaan, waardoor de colleges ook een beetje onbevredigend waren. Van IJzendoorn noemde dat uit recent onderzoek van Femmie Juffer blijkt dat na kortstondige interventies met videohometraining, ook als die uitsluitend gericht is op de responsiviteit van de opvoeders, een aannemelijke vermindering te zien is van de gedesorganiseerde hechting bij de kinderen. Het bespreken van videofragmenten is belangrijk om ouders aan te spreken

op mishandeling en de situatie te verbeteren. Perry liet doorschemeren dat er in de VS inderdaad een heel interventieprogramma is opgezet, dat rekening houdt met de mishandeling, de leeftijd van het kind en de neurobiologische feiten. Zo zou bewegen op muziek, het aantrekken en loslaten van spieren, training in de ademhaling en het maken van muziek in bepaalde leeftijdsfasen een goed passend interventieonderdeel zijn. Deze reactie waren echter te globaal en te klein om echt mee aan de slag te kunnen. Wat mij betreft mag Perry snel uitgenodigd worden naar Nederland met het verzoek zijn neurobiologische kennis van getraumatiseerde (jonge) kinderen toe te passen op de ervaringen met en mogelijkheden van herstelgerichte interventies. Het vermogen om de hersenen in het vroege leven te veranderen, kan door specifieke en vroegtijdige interventies beter worden benut.

www.GraniteScientific.com

www.ChildTrauma.org

www.ChildTraumaAcademy.com

www.Scholastic.com.bruceperry